

Asilbek QOLQANATOV,

O'zbekiston davlat san'at va madaniyat instituti "Madaniyat va san'at menejmenti" kafedrasida o'qituvchisi

E-mail: qolqanatov9518@gmail.com

Tel.: 919278608

O'zbekiston davlat san'at va madaniyat instituti professori, falsafa f.d. Alimasov V.A taqrizi asosida

MA'DANIYAT VAZIRLIGI VA MADANIYAT MARKAZLARI: TARIXIY TARAQQIYOT JARAYONLARIDAN

Аннотация

Maqolada O'zbekistonda Madaniyat vazirligi va madaniyat markazlarining tarixiy shakllanish jarayonlari bo'yicha tarixiy va joriy manbalarga asoslanib batafsil ma'lumotlar berilgan. Shuningdek, sohadagi ba'zi muammolar yuzasidan mushohadalar yuritilib tavsiyalar bayon etilgan.

Kalit so'zlar: Vazirlik, klub, madaniyat va aholi dam olish markazlari, madaniyat markazlari.

МИНИСТЕРСТВО КУЛЬТУРЫ И КУЛЬТУРНЫЕ ЦЕНТРЫ: ИЗ ИСТОРИЧЕСКИХ ПРОЦЕССОВ РАЗВИТИЯ

Аннотация

В статье представлена подробная информация о процессах исторического становления Министерства культуры и культурных центров в Узбекистане на основе исторических и актуальных источников. Также были отмечены некоторые проблемы в данной области и даны соответствующие рекомендации.

Ключевые слова: Министерство, клуб, культурно-досуговые дома, дома культуры.

MINISTRY OF CULTURE AND CULTURE CENTERS: FROM HISTORICAL DEVELOPMENT PROCESSES

Annotation

The article provides detailed information on the processes of historical formation of the Ministry of Culture and cultural centers in Uzbekistan based on historical and current sources. Some problems in this area were also noted and recommendations were given.

Key words: Ministry, club, cultural-leisure house, house culture.

Kirish. O'zbekistonda madaniyat va san'at sohasi uchun boshqaruvchi kadrlar tayyorlash masalalari o'tgan asrning oxirida yangicha taraqqiyot davriga yuz burdi. Bunga O'zbekiston SSRda O'zbekiston SSR Madaniyat ministrligi faoliyatida boshqaruv sohasida yuzaga kelgan kamchiliklar, muammolar sabab bo'lgan. Nafaqat o'sha vaqtlarda hozirda ham madaniyat va san'at sohasiga boshqaruvchi kadrlar tayyorlab berish g'oyatda mas'uliyatli ta'lim jarayoni sifatida e'tirof etiladi. Mavzuni batafsil yoritish uchun O'zbekiston hududida Madaniyat Vazirligining rivojlanish jarayonlarini qisqacha ishlab chiqishga harakat qildik. Chunki, maqolaning muqaddimasi sifatida avvalo, vazirlikning paydo bo'lishi ahamiyatlidir. Mustaqillikgacha davrining ketma-ketligini ishlash qiyinroq bo'ldi.

Aniq hujjatlarni taqqoslash qiyin bo'lganidan keyin manbalardan vazirlikning nomlarini izladik. 1938-yildan O'zSSR Xalq Maorif komissariyati, 1946-yildan O'zSSR Madaniy-oqartuv ishlari komiteti, 1953-yildan boshlab O'zbekiston SSR Madaniyat ministrligi [1] jumlariga guvoh bo'lamiz va bu ko'pchilik manbalarda shunday qayt etilgan. Endi Madaniyat vazirligining istiqbol davrida tashkil etilishi ham bir ajib voqealidir. Uning nomi bir necha marotaba o'zgartilib, ijro funksiyalari ham o'zgarib borgan. Mustaqillik davridagi Madaniyat vazirligining rivojlanish jarayonlari quyidagicha:

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili. 1992-yil 9-martda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasi Madaniyat vazirligining tashkiliy tuzilmasini yanada takomillashtirish va uning faoliyatini yaxshilash tadbirlari to'g'risida"gi 360-son Farmoni qabul qilinib, bu orqali vazirlikning maqomi dastlabki marotaba takomillashtirilgan va faoliyati mustahkamlangan. 1992-yil 27-aprelda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Vazirlar Mahkamasining "O'zbekiston Respublikasi Madaniyat ishlari vazirligining tuzilmasi va faoliyatini takomillashtirish to'g'risida"gi 207-son Qaroriga muvofiq O'zbekiston Respublikasi Madaniyat ishlari vazirligi markaziy apparatining tuzilmasi va 58 kishi hisobida (binoni qo'riqlovchi va xizmatchi xodimlardan tashqari) xodimlari soni tasdiqlanadi. Mazkur qarordan keyin O'zbekiston SSR Ministrlar Sovetining "O'zSSR Madaniyat ministrligining faoliyatini qayta ko'rish va uning tashkiliy strukturasi takomillashtirish chora-tadbirlari haqida"gi 1988-yil 15-sentabrdagi 330-son qarori o'z kuchini yo'qotgan deb hisoblanadi. Demak, mazkur qarordan keyin O'zSSR Madaniyat ministrligi tugatilgan. Shu tariqa mustaqil O'zbekistonda Madaniyat ishlari vazirligi o'z faoliyatini boshlagan. 1992-yil 30-iyunda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Vazirlar Mahkamasining "O'zbekiston Respublikasi Madaniyat ishlari vazirligi to'g'risidagi Nizomni tasdiqlash haqida"gi 305-son Qaroriga binoan "O'zbekiston Respublikasi Madaniyat ishlari vazirligi to'g'risida"gi Nizom tasdiqlanadi va O'zbekiston SSR Ministrlar Sovetining 1970-yil 31-avgustdagi 444-son qarori va O'zbekiston SSR Ministrlar Sovetining 1979-yil 26-noyabrdagi 785-son qarorining 7-bandi o'z kuchini yo'qotadi. Bu degani madaniyat sohasidagi boshqaruv to'liq O'zbekiston manfaatlari uchun xizmat qilishini aks ettirardi. 2004-yil 27-sentabrda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasi Madaniyat va sport ishlari vazirligini tashkil etish to'g'risida"gi 3491-son Farmoni bilan O'zbekiston Respublikasi Madaniyat ishlari vazirligi hamda O'zbekiston Respublikasi Davlat jismoniy tarbiya va sport qo'mitasi tugatilib, ularning negizida O'zbekiston Respublikasi Madaniyat va sport ishlari vazirligi tashkil etiladi.

Oradan 13 yil o'tgandan keyin 2017-yil 15-fevralda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Madaniyat va sport sohasida boshqaruv tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 4956-son Farmoni bilan O'zbekiston Respublikasi Madaniyat va sport ishlari vazirligi tugatildi va uning negizida O'zbekiston Respublikasi Madaniyat vazirligi tashkil etildi.

Bu vazirlik faoliyatining rivojiga ijobiy ta'sir ko'rsatdi. 2022-yil 21-dekabrda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Yangi O'zbekiston ma'muriy islohotlarini amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 269-son Farmoni bilan, 2023-yil 1-yanvardan boshlab mustaqil faoliyat yurituvchi respublika ijro etuvchi hokimiyat organlarining sonini 61 tadan 28 tagacha, shu jumladan vazirliklar sonini 25 tadan 21 tagacha qisqartirilishi sababli O'zbekiston Respublikasi Turizm va madaniy meros vazirligi negizida Madaniyat va turizm vazirligi tashkil etildi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 27-iyuldagi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Ma'muriy islohotlar doirasida madaniyat va turizm sohasida davlat boshqaruvini

samarali tashkil qilish chora-tadbirlari to'g'risida"gi №114-son Farmoni bilan Madaniyat vazirligi tashkil etildi. Shu tariqa vazirlik nomi yana o'zgardi.

Madaniyat markazlarining hozirgi kunga qadar madaniy-oqartuv muassasalari bo'lgan. Teatr, klub, kinoxona, muzey, ko'rgazma zallari, madaniyat saroyi sifatida ishlatiladigan binolar madaniy-oqartuv binolari deb hisoblanadi[2:12].

2013-yilga qadar hozirgi madaniyat markazlari xalq orasida klublar, madaniyat uylari deb atalib kelgan. 2013-yil 14-fevralda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Obod turmush yili" davlat dasturi to'g'risida"gi 1920-son Qarorining ilovasidagi "Obod turmush yili" Davlat dasturining 65-bandiga muvofiq Madaniyat va sport ishlari vazirligi tizimidagi klub muassasalarini rekonstruksiya qilish, mukammal ta'mirlash va jihozlash orqali klublar negizida "Madaniyat, san'at va aholining dam olish markazlari"ni tashkil etish Davlat dasturini ishlab chiqish vazifasi tasdiqlangan. Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2013-yil 14-martdagi PQ-1920-son qarori bilan tasdiqlangan "Obod turmush yili" Davlat dasturining 65-bandini bajarish yuzasidan 2013-yil 25-iyunda O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "2013 – 2018-yillarda zamonaviy madaniyat va aholi dam olish markazlarini tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 178-son Qaroriga asos, Qoraqalpog'iston Respublikasi, viloyatlar va Toshkent shahar tumanlari (shaharlari) bo'yicha 1777 ta madaniyat uylari va klub muassasalari negizida, ular tomonidan ko'rsatiladigan madaniy-ommaviy xizmatlardan keng aholi qatlamlarining foydalanishi ta'minlanishini hisobga olgan holda, 894 ta madaniyat va aholi dam olish markazlarini (ulardan 38 tasi – imkoniyatlari cheklangan shaxslar uchun) aniqlash va joylashtirish sxemasi tasdiqlandi. Madaniyat uylari va klub muassasalari madaniyat va aholi dam olish markazlariga aylantirildi.

Endi, klublar so'zi qonuniy jihatdan manbalardan olib tashlana boshladi. Ayniqsa, 2013-yil 13-sentabrda O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining O'zbekiston Respublikasi hukumatining ayrim qarorlariga o'zgartirishlar va qo'shimcha kiritish to'g'risida (O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "2013-2018-yillarda zamonaviy madaniyat va aholi dam olish markazlarini tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida" 2013-yil 25-iyundagi 178-son qarori)ga muvofiq 249-son Qarori ilovasida quyidagicha o'zgarish kiritilgan. Shu tariqa mazkur qonun hujjatlaridan so'ng klub so'zini faqat mutaxassisligimizning eski adabiyotlaridagina qoldi, desak mubolag'a aytgan bo'lmaymiz. Bu o'zgarishlarni ilmiylashtirish ishlari bo'yicha olimlarimiz tomonidan mukammal darslik, o'quv qo'llanmalar ishlab chiqilmay turib yana Madaniyat va aholi dam olish markazlarining nomi o'zgardi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning 2018-yil 28-noyabrda "O'zbekiston Respublikasida milliy madaniyatni yanada rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi 4038-son qaroriga asos Respublikamizda faoliyat ko'rsatayotgan madaniyat va aholi dam olish markazlari negizida madaniyat markazlari tashkil etiladigan bo'ldi. O'zbekiston Respublikasida milliy madaniyatni yanada rivojlantirish konsepsiyasida: "Qoraqalpog'iston Respublikasi Vazirlar Kengashi, viloyatlar va Toshkent shahrida faoliyat ko'rsatayotgan madaniyat va aholi dam olish markazlari negizida madaniyat markazlari tashkil etilsin[3:2]" – deya keltirib o'tilgan. Konsepsiyada madaniyat markazlari faoliyati bo'yicha istiqbolli vazifa va dasturlar amalga oshirilishi belgilangan. So'ngra, 2019-yil 30-martda O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Madaniyat markazlari faoliyatini tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 263-son qarori qabul qilindi. Bu o'zgarishlar sohani yanada chuqur o'rganish va tahlil qilish zarurligini anglatadi. O'zbekistonda madaniyat tashkilotlari madaniy faoliyatning turlariga qarab quyidagi toifalarga bo'linadi:

- madaniy-tomosha tashkilotlari;
- madaniy-ma'rifiy tashkilotlar;
- boshqa madaniyat tashkilotlari.

Faoliyatining asosiy turi madaniyat obyektlaridan foydalanishni ta'minlashdan, shaxsning intellektual, ma'naviy-axloqiy, madaniy va ta'lim olishga bo'lgan ehtiyojlarini qanoatlantirishdan, shaxsning ijodiy qobiliyatini rivojlantirish uchun shart-sharoitlar yaratishdan, shuningdek milliy madaniyatni tiklash va yanada rivojlantirishga ko'maklashishdan, madaniy meros obyektlarini saqlashdan iborat bo'lgan madaniyat tashkilotlari (madaniyat markazlari, milliy madaniy markazlar, muzeylar, badiiy galereyalar (ko'rgazmalar), ko'rgazma zallari, tarixiy-madaniy qo'riqxonalar, madaniyat va istirohat bog'lari, klub muassasalari, madaniyat saroylari hamda uylari, madaniyat va san'at sohasidagi ta'lim muassasalari, madaniy-axborot markazlari hamda madaniy-ma'rifiy markazlar va boshqalar) madaniy-ma'rifiy tashkilotlar jumlasiga kiradi. Demak, qonunda yuzilganligini inobatga olsak madaniyat markazlari madaniy-ma'rifiy tashkilotdir. Ammo, mazkur qonunda klub muassasalari jumlasiga borligi qiziqarli holatdir. Balkim, ayrim viloyatlarda klub muassasalari haligacha faoliyat ko'rsatayotgan bo'lishi mumkin.

Davlat muassasasi shaklida tashkil etilgan, aholining madaniy ehtiyojlarini o'rganish, shuningdek madaniy-ma'rifiy va ko'ngilochar xizmatlar ko'rsatish bo'yicha faoliyatni amalga oshiruvchi, badiiy ijod, amaliy san'at va havaskorlik bilan shug'ullanuvchi yuridik shaxs madaniyat markazidir[4:8].

2019-yil 30-martdagi O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Madaniyat markazlari faoliyatini tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 263-son qarori mazkur ishlarning bardavomi bo'lib xizmat qildi. Sohadagi kamchiliklar tanqidiy-tahliliy baholanib, mazkur qaror ilovasiga oid samarasiz faoliyat yuritayotgan 74 ta madaniyat markazining faoliyati 2019-yil 1-apreldan tugatilgan. Shu bilan birga, yangi quriladigan, rekonstruksiya qilinadigan, kapital ta'mirlanadigan va jihozlanadigan madaniyat markazlarining manzilli ro'yxati parametrlarining o'z vaqtida va sifatli bajarilishi yuzasidan qat'iy nazoratni ta'minlash ishlari PQ – 4038-son qarorda ko'rsatib o'tildi. So'ngi yillarda Respublikamiz ma'naviy-ma'rifiy jarayonlarida madaniyat markazlari o'z o'rniga ega madaniy maskanga aylanib ulgurdi. Madaniyat markazlari faoliyati samaradorligini oshirish yuzasidan ko'p qirrali ishlar tizimli yo'lga qo'yilgan.

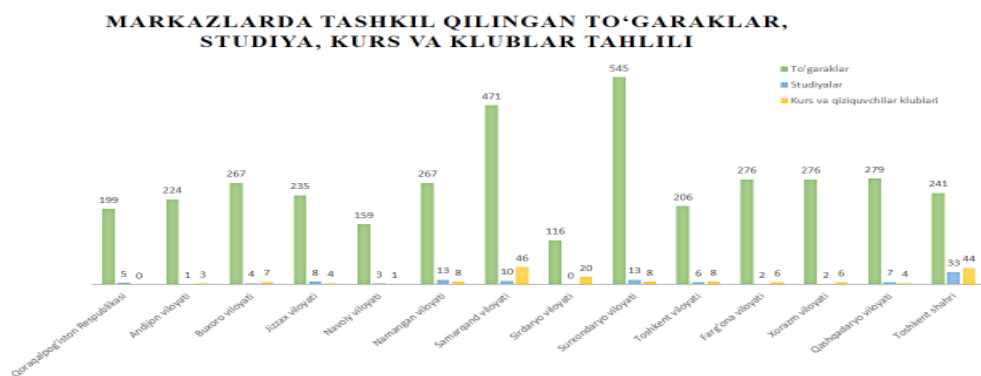
Tadqiqot metodologiyasi. Bugungi kunda vazirlik tizimida 832 ta madaniyat markazi faoliyat yuritmoqda. 2021-yilda 23 ta madaniyat markazi to'liq ta'mirlanib, moddiy-texnika bazasi mustahkamlandi hamda ijodiy faoliyati mazmunan boyitildi. O'tgan yillar davomida jami foydalanishga topshirilgan madaniyat markazlari soni 375 taga yetkazildi. 2022-yil yanvar oyi holatiga madaniyat markazlaridagi to'garaklar soni 3937 taga, bolalar musiqa va san'at maktablarida 573 taga, markaz xodimlari ko'magida umumiy o'rta ta'lim muassasalarida tashkil etilgan to'garaklar soni esa 12943 taga yetkazildi (jami 17453 ta). Ushbu to'garaklarga 53210 nafar aholi jalb etilgan bo'lib, e'tiborlisi, shundan 44130 nafarini yoshlar tashkil etadi. Madaniyat markazlarida 1699 ta xalq havaskorlik ansambli faoliyat yuritadi. Shundan, 2021-yil holatiga "Xalq havaskorlik jamoasi" va "Namunali bolalar jamoasi" unvonlari berilgan jamoalar soni 599 tani tashkil etdi[5:6].

Tahlil va natijalar. Hozirda respublikamizda madaniyat markazlari yomon ishlayapti deya olmaymiz. Ularga yaxshi madaniyat menejerlari kerak. Madaniyat Vazirligi tizimidagi madaniyat markazlarining umumiy sonini (2021-yil hisobi) 1-rasmda keltirib o'tmoqchiman.

Madaniyat vazirligi tizimidagi madaniyat markazlari to'g'risida tahliliy ma'lumotlar									
T/r	Hudud nomi	Markazlar soni	To'garaklar soni	Ishtirokchilar soni	Studiyalar soni	Tashkil etilgan kurslar	Qiziquvchilar klublari	Havaskorlik jamoalari soni	Unvonga ega jamoalar soni
1.	Qoraqalpog'iston Respublikasi	60	199	3460	5	0	0	32	64
2.	Andijon viloyati	71	224	2479	1	0	3	126	21
3.	Buxoro viloyati	49	267	3519	4	1	6	49	59
4.	Jizzax viloyati	37	235	2410	8	2	2	45	31
5.	Navoiy viloyati	32	159	2222	3	0	1	44	22
6.	Namangan viloyati	81	267	3297	13	1	7	55	27
7.	Samarqand viloyati	78	471	5307	10	21	25	65	28
8.	Sirdaryo viloyati	34	116	1402	0	9	11	25	23
9.	Surxondaryo viloyati	75	545	5243	13	3	5	70	60
10.	Toshkent viloyati	72	206	4513	6	3	5	16	52
11.	Farg'ona viloyati	83	526	7031	14	16	2	125	74
12.	Xorazm viloyati	66	276	4555	2	1	5	17	43
13.	Qashqadaryo viloyati	60	279	4075	7	3	1	31	34
14.	Toshkent shahri	34	241	2876	33	22	20	42	59
Jami		832	3485	45358	105	82	93	617	597

(1-rasm)

Madaniyat markazlarida tashkil etilgan to'garak, studiya, kurs va klublarning umumiy sonining tahlili (2021-yil: 2-rasm)

(2-rasm)

Xulosa va takliflar. Yuqoridagi tahlillardan ko'rinib turibdiki, Madaniyat markazlarining ish samaradorligini oshirishda, bu ko'rsatkichlarning yanada yuqori su'ratlarda o'sishida davom etaveradi. Madaniyat vazirligi, madaniyat markazlari, madaniyat menejerining tarixiy taraqqiyotni o'rganib chiqqan holda quyidagi takliflarni ilgari suraman: Vazirlik faoliyatida:

O'zbekiston Respublikasi Madaniyat va turizm vazirligining tarixi bo'yicha maxsus ilmiy qo'llanmalar yaratish;

Vazirlar va ularning faoliyati haqida risola ishlab chiqish;

Vazirlik faoliyatida amalga oshirilayotgan ishlar yuzasidan O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasining www.stat.uz saytiga aniq ma'lumotlarni vaqtida joylab borish;

Madaniyat markazlari faoliyatida:

Madaniyat markazlarining nomini endilikda o'zgartmaslik (nechi marta o'zgartirilgan bo'lsa ham ijtimoiy hayotdagi mavqeyi deyarli o'sha-o'sha);

"O'zbekiston Respublikasi Madaniyat markazlari" nomli qo'llanma yaratish va unda respublikadagi barcha markazlar faoliyatini keng yoritish;

ADABIYOTLAR

1. Boltaev A. Buhoro ulkaşunoslik muzeii tarihi. Bas red. Äbil E. Qazaqstan jäne Türki älemi: qoğamdyq ğylymdar salasyyndağy özekti mäseleler. – Nür-Sültañ: Memleket tarihy instituty, 2021. (118-123). – B. 456.
2. O'roqov O. Tarixiy yodgorliklar hududining kadastr hujjatlarini tuzish bo'yicha ma'lumotlar bazasini yaratish. – Samarqand: M.Ulug'bek nomidagi SDAQI, 2012. B–126.
3. Qarang: <https://lex.uz/docs/4084926>
4. Qarang: <https://lex.uz/docs/-5230682>
5. O'zbekiston Respublikasi Madaniyat vazirligining madaniyat va san'at sohasining jamiyat hayotidagi o'rni va ta'sirini yanada oshirish borasida olib borgan ishlari yuzasidan hisobotidan. Manba: Vazirlikning 2021-yil uchun hisoboti. – Toshkent: 2022.